

ՄՇԱԿ

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տոն օրերէն)
Յայտարարութիւն ընդունում է ամեն լեզուով
Յայտարարութիւններ համար վճարում են
խաւարանիւր բառին 2 կոպէկ:
Տէլ է ֆ օ ն № 253:

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարեկանը 6 ռուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով:
Ռիֆիլտում գրվում են միայն խմբագրատան մէջ:
Մեր հասցեն. Тифлиς. Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».
Տէլ է ֆ օ ն № 253:

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Եկատերինէն Գրիգորեան Մէլիք-Կարապետեան իր օրոգոյ հետ
միասին յայտնելով իր ամուսնուն՝

ՊՕՂՈՍ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ ՄԷԼԻՔ-ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ

մահը, որ տեղի ունեցաւ մայիսի 12-ին, խնդրում է ազգականներին և ծանօթներին շնորհ բերել հոգեհանգստին, որ տեղի կունենայ կիրակի, մայիսի 14-ին, և երկուշաբթի, մայիսի 15-ին, երեկոյան 7 ժամին, հանգուցեալի բնակարանում, Սոլջակի, Նաղօրնայա փողոց, № 25: Թաղումը տեղի կունենայ երեքշաբթի օր, մայիսի 16-ին: Յուզարկաւորութիւնը կը սկսի առաւօտեան 10 ժամին, դէպի Մոզնու եկեղեցին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քեֆորմների ծրագիրը. Մի նոր գիրք թիւրքաց հայերի մասին. Հայոց հարցը և եւրոպական մեծ մասը. Ռուսաց գործակալութեան հետազոտներ. ՆԵՆՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Երկուսից օրն է օրինաւոր. Հանգիստ թողէք ուսուցիչներին. Նամակ Հին-Նախիջևանից. Նամակ Բաղուից. Ներքին լուրեր. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Պարսկաստանից. Հեռագրեր. ԲՈՐՍԱ. ԳԱՅԱՍԱՐԱՌՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. ԲԱՆԱՍԻՌԱՆ. ԿԱՆ. Նամակ Անգլիայից.

ԲԵՏՈՐՄԵՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐԸ

Մենք արդէն հաղորդեցինք, «Մշակ» Կ. Պոլսի թղթակցութիւնների միջոցով, այն ծրագրի գլխաւոր կէտերը, որ երեք պետութիւնները ներկայացրել են թիւրքաց բարձր կառավարութեան:

Այդ նոյն ծրագրի մասին Կ. Պոլսից «Times» լրագրին հեռագրում են մայիսի 4-ից հետեւեալը. «Երեք մեծ պետութիւնների ղեկավարների կողմից սուլթանին ներկայացրած յայտագիրը, որը պարունակում է բարենորոգութիւնների ծրագիրը Հայաստանի համար, բաւական երկար է, որովհետեւ

բաղկացած է 25 աղմկած երեւոյթից in quarto, և երկու մասի է բաժանւած:

«Առաջին մասի մէջ խօսւում է այն բանի մասին, թէ որպիսի քայլեր պէտք է անի թիւրքաց կառավարութիւնը՝ նախ քան կը սկսի այն ընթացիկ միջոցները, որոնք բացառւած են երկրորդ մասի մէջ և բաժանւած են վարչական, իրաւաբանական և ֆինանսական մասերի:

«Ազգերական ձեռնարկութիւնների ամենագլխաւոր կէտերը առաջին մասի մէջ հետեւեալներն են. — բարձրագոյն կոմիտեի նշանակելը, ներումն շնորհել քաղաքական յանցաւորներին, քաղաքական, դատաստանական դատերը վերաբնել, այդ դատերից մի քանիսը դադարեցնել և բանտարկւածներին ազատութիւն շնորհել: Վերջի վերջոյ յայտագիրը պահանջում է, որ յատուկ յանձնաժողով նշանակվի Կ. Պոլսում, որը պէտք է հսկէ ընթացիկ իրաւորման վրա:

«Արժանահատ լուրեր են պտտում, որ բարձրագոյն կոմիտեի կը նշանակվի Եփրատ-Փայլան, Պետերբուրգի թիւրքաց նախկին ղեկավարը: Դատաստանական գործերի վե-

րաքննութեան հետեւեալը, ի հարկէ, այն կը լինի, որ կազմավորւն չնչին պատճառներ համար կալանաւորված բազմաթիւ հայեր:

«Ինչ որ վերաբերւում է պետութիւնների առաջարկած վարչական ընթացիկներին, զբաղեցնող հետեւեալները կը լինեն. — վեց վիւլայեաններում, այն է վանի, էրզրումի, Սիվասի, Բիթլիսի, խարբեբլի և Տրապիզոնի վիլայեաններում քրիստոնեայ և մահմեդական նահապետների և փոխահապետների նշանակումը պէտք է կախված լինի քրիստոնեայ ազգաբնակչութեան աւել կամ պակաս թւից: Բայց այնուհետ, ուր նշանակված է մահմեդական նահապետ, պէտք է փոխահապետը քրիստոնեայ լինի և vice versa.

«Ինչպէս լսվում է, սուլթանը մեծ ուշադրութեամբ կարգաց պետութիւնների յայտագիրը, և ասում են բարեհաճ կերպով վերաբերվեց դրան: Նա շատ դժմաց, որ յայտագիրը այնպիսի լեզուով է կազմված, որ վնաս չէ հասցնում իր արժանապատւութեանը, և որ պետութիւնների առաջարկութիւնները չեն խախտում նրա իրաւունքները Հայաստանում:»

Վերին աստիճանի մեծ անհետաւորութիւն կը լինէր սուլթանի կողմից հայկականութեամբ վերաբերվել դէպի ընթացիկների այդ ծրագրերը: Երազիրը, ինչպէս մի անգամ էլ նկատեցինք, այնքան սահմանափակ է, և այնքան համեստ, որ թիւրքաց սուլթանը երկու ձեռքով պէտք է ստորագրէ նրան, և ի՞նչ չէ ուզում քաղաքական նոր փոփոխութիւնների առիթ տալ:

ՄԻ ՆՈՐ ԳԻՐԻ ԹԻՐԻՔԱՅ ՀԱՅՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Կանոն Մակկոյի որի անունը մի քանի անգամ առիթ ենք ունեցել յիշատակել «Մշակի էջերում» նորերս Լոնդոնում հրատարակել է մի գրքուածք հետեւեալ վերնագրով. «Անգլիայի պատասխանատւութիւնը հայերի վերաբերմամբ» (England's Responsibility towards Armenia) վերնագրով:

Այս օրերս ստացանք այդ գրքի մի օրինակը Լոնդոնից. նա բաղկացած է 128 երեսից և պարունակում է իր մէջ հետաքրքրական տեղեկութիւններ թիւրքաց հայերի մասին:

Վեստմինտերեան դուքսը գրքի առաջադրում գրել է հետեւեալ խօսքերը այդ գրքի մասին.

«Մակկոյի պատկերաց իւրաքանչիւր որ պէտք է կարգաց, քրքրի և ուսումնասիրի. հայել թէ կարելի լինի ներկայացնել աւելի հեղինակաւոր և աւելի պարզ պատկեր թիւրքական անկարգութիւնների մասին:

Մակկոյը ապացուցանում է, որ թիւրքաց Հայաստանում տիրող խայտառակ վիճակը հետեւեալ է Կ. Պոլսի կառավարութեան յանցաւոր և դիւանական քաղաքականութեան: Ստանդը իր բոլոր աննկարագրելի սպաւախնութիւններով ամենին նորութիւն չէ այդ երկրում և ոչ էլ մի բացառիկ երեւոյթ. եւրոպացիները սրտաւատ չունեն դարմանաւոր և կամ եղած անգիրը բացառութիւններ նկատելու:

Բերլինի դաշնագիրը հրատարակելու օրից ըսկած այդ թշուառ երկրում անպակաս են եղել ամենաարտաքին տեսարաններ: Թիւրքը և քիւրդը, իրանց անսահման բնաւորութեամբ և թեւադրված մահմեդական կրօնի ֆանատիկոսացնող

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿԱՆԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Լօնդոն, մայիսի 8-ին

Երկար ժամանակէ ի վեր ծանուցուած մասին 7-ի միտինգը տեղի ունեցաւ Մէյֆ Քէյմսը Զօրում, երեքշաբթի գիշեր:

Սրան թէպէտ Լոնդոնի ամենէն մեծ և ընդարձակ սրահներէն մէկն է, բայց չը կրցաւ պարունակել այն անպիսի բազմութիւնը, որը թէ Լոնդոնի ամեն կողմերէ և թէ բրիտանական ամեն դաւաճներէ եկած էին ներկայ գտնուելու, տարաբաղդ հայոց ցաւերն ողբալու, արդար դատերն պաշտպանելու և իրենց ծայրահեղ ցատուն յայտնելու բարբարոս տաճկաց վազրի իշխանութեան և գաղանային անգլիկութիւնների դէմ:

Թէպէտ Ժողովը ժամը 8-ին պիտի սկսէր, սակայն արդէն 7 ժամ 30 րոպէին սրահն այնպէս լեցուած էր, որ հաղարատը անձինք թողւում էին չը ստացան ներս մտնելու և մէջի եղող անձանց համար հաղիւ շարժելու տեղ կար:

Սրանի ալ կողմի պատին վրա մի մեծ դրօշակ կար, որի վրա խոշոր տառերով գրված էր Բերլինի դաշնագրի ողորմելի 61-րդ յօդուածը. «Հայերը կը պահանջեն իրենց հայրենիքի մէջ կառավարութեամբ ապրելու իրաւունքը»:

Նախագահի սեղանի ծածկոյն, որ նուիրուած էր Լոնդոնի հայ արկիւնաց կողմանէ, կը կրէր օսկերթեղով ասեղնազարդեալ անգլիական «Ա» (Արմենիա) տառն և մի արքայական թագ:

Ընդարձակ բեմի վրա բազմած էր նշանաւոր անգլիացիներ մի ստուար խումբ. այդտեղ կային Արքայի զուգըն, Ուեստմինսթերի դուքսը,

Եփրատ-Փայլանի Զէյթնօղլու, Մէյֆ Քէյմսի, Գրեյնթմսթաուի, Միլֆորտի, Արքիշիպ Թրեյքլէյ և Քոօթօքի եպիսկոպոսներն, Լորդ Նորթբորն, Լորդ Էյնթի Ռիւրդէյլ, Էյնթի Ֆիլթ-Փերալդ, Էյնթի Սամլըթ, սըր Բ. Ֆիլ, Էյնթի Քէվլընդ, տիկին Բրայս, սըր Բորըթ Էյնթի և 105—110 պարլամենտի անդամներ. կային շատ եկեղեցականներ, 65—70 քաղաքականներ Լիւվրուլի, Մանչեսթըրի, Արքիշիպ և այլն:

Մասնաւոր ուշադրութիւն գրաւեցին երեք ստանդները՝ մի կին և երկու մարդիկ, որոնք ներկայ էին իրենց աղքատի զգեստներով և հետեւներին էր իրենց համակրելի ուղեկցին՝ Բագրատ Ս. Ալլան, սորանք արդէն լաւ ճանաչուած էին անգլիական Ժողովրդէ, զանազան քաղաքներէ Ժողովներէ մէջ իրենց առած կենդանի վերկայութիւններով, ի մեծ ուրախութիւն անգլիական հայոց:

Մեզ երջանիկ պիտի համարեմք գիտնալով, որ Արքայի զուգըն իւր հիւանդութեան անկողինը նոր թողուցած լինելով՝ մեծ անձնազոհութիւն էր իւր կողմանէ այս Ժողովին դալ և նախագահելու և սա մի երկրորդ վկայութիւն է հայ ազգի վրա իւր ունեցած համակրութեան: Ժամը 8-ն էր, երբ նա իւր բեմի և երկու այլ մարդկանց օգնութեամբ բեմի վրա ելաւ, բուն ծախսաւորութեամբ ընդունուեցաւ ամբողջ սրահէ:

Գլխաւոր խոսքի նամակն ամենէն առաջ կարգացուեցաւ. նամակի ամենէն կարեւոր խօսքերն էին. «Իմ փառաբան է կառավարութիւն բոլոր աշխարհքի համար և ցաւօք սրտի կիմանքը, որ Հայաստանի մէջ ի դրոժ դրուած աստիկ և ամօթալի թշնամանքներն ալ այսուհետ կապաւորելու չեն: Ես տաճկական կառավարութեան կուրութեան առիթով կը նկատեմ, որ նա ողջիւր է ամեն ջանք ընելու իրաւունքը կործանելու համար. կը յուսայիք որ 1876 թվին բուլղարացիներին ըրած անգլիկութիւններն և անոնց եղբւր, որ տաճիկներն այնչափ թշուառութեամբ ենթակայ ըրաւ,

կարգելու իրենց մի և նոյն և ալ առաւել յանցաւոր հարստահարութիւններ կրկնել և տիրներ գործել Հայաստանի մէջ... Կը յուսամ որ մեր երկրին չը պիտի խնայէ իւր պարսկական կառարեւութեան կը լինէր եթէ ֆրանսիացիների ու ռուսների հետ միասին գործէինք. տաճիկների խօսքերին չը պիտի հաւատար ընծայեմք: Իմ խորին յարգանքներս ձեռք ուղարկելով (Արքայեան դուքսին) կը յուսամ, որ բարոյական միջոցներ եթէ կարելի է, իսկ եթէ ոչ այլ միջոցներ գործ դրուին ապահովութիւն ունենալու՝ թէ սուլթանի և թէ իւր խորհրդակցների նորէն կրկնած ամբողջ թշնամանքների դէմ:»

Այս նամակից վերջ, որն մեծ ծախսաւորութեամբ ընդունուեցաւ, պ. Ալքիս, Անգլո-Հայկական ընկերութեան քարտուղարն, ըսաւ, որ այդ ընկերութիւնը 2000 նամակից աւելի է ընդունել վերջին 15 օրուայ մէջ և ամենքն ալ լեցուն են համակրական զգացումներով դէպի հայ ազգը:

Արքայի զուգըն, որ ինչպէս որ իրեն թողւորով մեկնիլ Ժողովին իւր խօսելէ վերջն, գրեթէ 40 րոպէ խօսեցաւ կրիմի պատերազմի, բուլղարացի կոտորածների և ուսումնական պատերազմի վրա: Նա ստաց որ պ. Գլխաւոր խոսքի նամակի խօսքերի հետ բոլորովին համաձայն է, թէ Անգլիան եթէ օգնութիւն չը գտաւ ուրիշ աղբերի հետ միասին գործելու, իւր պարտքն կը լինի այն ժամանակ միայնակ՝ ամեն միջոցներ գործ դնել հայ ազգի ապրանքները իւր ապահովելու և թող չը ստալ, որ տաճիկն այսուհետ համարակալի ու է կերպիւ հարստահարել իւր քրիստոնեայ հայտաւորներն: (Երկար ծախսաւորութիւնը):

Արքայի զուգըն մեկնելէ վերջն Ուեստմինսթերի դուքսն մեծ ծախսաւորութեամբ ընդունուեցաւ նախագահ Ժողովին. (Ուեստմինսթերի դուքսն Անգլիայ ամենէն հարուստ մարդն է և այս Ժողովի ծախսերն իւր անձնական քսակից տուաւ): Փռօֆէսօր Սթօրի (աղաւ եկեղեցական

Արքայի) ըսաւ. «Արքայից մեծ և խորին համակրութիւն ունեն դէպի հայ ազգը: Եւրոպացիք անմիջապէս պիտի աշխատեն բարենորոգումներ մտցնել Հայաստանի մէջ. յանձնաժողովն միայն վարագոյր մըն է, որ տաճիկն եւրոպացի առջև է քաշել, ժամանակ վատակելու, Ստանդնի մէջ իւր ամօթալի և անպակաս կոտորածներ ծածկելու համար: Մեղադրեալն պատմութիւն չեն կրնար պատմել, յանձնաժողովի գործն շատ դժուար է, քանզի տաճիկներն բոլոր անոնք որ կոտորածներից յետոյ փախել էին, բռներ կամ բանտարկել և կամ սպանել են:»

Լիւվրուլի քաղաքացիական ըսաւ. «Արքայի չը թողեցինք, որ Տաճկաստան բոլորովին կործանուէր Բուլղարիոյ կոտորածների առիթով. տաճիկներն մարդկային վայրի գազանն են, վերջին 75 տարուայ մէջ 12 անգամ իրենց բարբարոսական կոտորածներն կրկնել են և 120,000 քրիստոնեաներ են ջարդել, վանդի սուրբ Աւետարան և սուրբ Աստուածաշունչ կը պաշտէին. Հայաստանը պիտի աղատուի այդ բարբարոսների ձեռքից և անմիջապէս:»

Սթիւվընսօն ըսաւ. «Հայաստանի կոտորածներն լուրերն ոչ թէ միայն հայ կեդրոնէ և անգլիական լրագրիչների միջոցաւ իմացանք, այլ նոյն իսկ տաճկաց կառավարութեան պաշտօնակարներն խոստովանել են այս դարձուրելի դէպքերն. նրանք խոստովանել են նոյնպէս իրենց բարբարոսական կառավարութիւնից ստացած քաղաքականութիւնները: Եթէ Հայաստան հիմալուսնից և արաբական հակադրութեան առջև չը դնեմք, մի և նոյն կոտորածներն նորէն տեղի պիտի ունենան քիչ ժամանակից յետոյ:»

Սըր Ժ. Քէնէսէյ ըսաւ. «Ես պահպանողական եմ և կը հաստատեմ կառավարութեան, որ եթէ ամեն եռամսեան ջանքերն գործ դնէ Հայաստանը տաճիկների բարբարոսութիւններից աղատելու ոչ թէ իմ անձնական, այլ իմ կուսակցիների մեծ մասից օգնութիւններ կը ստա-

որոնց կառավարել են այդ երկրում անասունի և-
դեմոնադորմութիւններ, որոնց սարսափելի նը-
մաճանքից մէկն է միայն Մատանի կտորածը:
Իր գրքի մէջ Մակիդոն հրաւեր է կարգում իր
ազգին՝ ձիւ թափել վերջ դնելու այդ անասնե-
րի, քաղաքակրթութիւնը արտաւարտող քրիստո-
նէսութիւնը ստորագրող վիճակին և յոյս ունի, որ
անգլիական ազգը կը կատարի իր պարտաւորու-
թիւնը դէպի մարդկութիւնը և կը պաշտպանի
հայոց հարցը ամենագործող միջոցներով:

ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՅՈՒ ԵՒ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԸ

I

Կ. Պօլսից հեռագրում են «Times» լրագրին
հետեւեալը.

«Սուլթանը հայոց գործերի առիթով շատ ան-
գամ արդէն խօսակցութիւն ունեցաւ օտար պե-
տութիւնների դեսպաններ հետ և այս
օրերս նա կրկին խօսակցեց անտուր-ուս-գարա-
կան դեսպան և դիպլոմատական կորպուսի ա-
ւագ բարձր կարգիցի հետ: Այդ դեսպանը, լսե-
լով սուլթանի բոլոր ընդդիմախօսութիւնները
Հայաստանի բէֆօրմներին դէմ, ջերմ կերպով հա-
մուշտ էր նրան հետեւել հայոց հարցում հետա-
քերթած պետութիւնների խորհուրդներին: Սուլ-
թանը, ըստ երևոյթի, ուշադրութեան առաւ
բարձր կարգիցի խօսքերը, որովհետեւ մի քանի
օրից յետոյ նրան ընծայ ուղարկեց մի շատ դե-
ղեցիկ և թանկագին փայտեայ գրքակալ, որը ա-
ռաջ ինչպէս էր գործածում, և իր սիրական օրերու,
պրկից Մահմադ Բալթան Լազիկն էֆէնդին պատ-
կերէ:»

II

Անգլիայում սարդոյ մուսուլմանները մասադիր
են վերջնականապէս խաչատարակել: Չը նայելով
այն ծայրին, որով նրանց առաջին միտքը ըն-
դունակ Անգլիայում, նրանք նշանակել են, ինչ-
պէս հարգուում է «Times» լրագրին մայիսի 13-ից,
մի նոր միտքով Լոնդոնի Սեն Մարկէն թատե-
հօյնը:

Թիւրքերը վճռել են մինչև վերջին ծայրը խաչ-
ատարակել. — ուրեմն բարի ճանապարհ:

III

Լոնդոնի «Westminster Gazette» լրագրի մէջ
կարդում ենք, որ իբրեւ նշան այն երախտագիտու-
կան զգացմունքների, որ հայերը տածում են դե-
պի անգլիական ազգը, հայ հարստաներից մէկը

հայ, և ինչ որ այժմեան կառավարութիւն կընէ
Հայաստանի բարեկարգութեան համար, թող ա-
ռաջուց զիմանայ, որ մենք իրեն հետ ենք ամե-
նայն հողով և որովոր:

Լէյդլի Սօմերսէթ ըսաւ. «Հայ ժողովրդի
յանցանքն ինչ էր, որ տաճիկն նրանց այս-
պէս կոտորեց. իրենց յանցանքն միայն այն էր,
որ ու Աւետարան և ու Աստուածաշունչ կը պաշ-
տեն: այսպէսով իրենց դրացի մահմետականներն
իրենց թշնամացուցեք են: Տաճիկական կիսալու-
սինը (crescent) մի վաղակաւոր է դարձեր
արիւնէ աղտոտուած և որի մարդերն լէյլի Մաք-
րէթի ձեռքի նման դժուարացեալ է: Հրէաստանի
բոլոր և ձորերն ստեր չեն ալ այսուհետեւ, ոչ ալ
Աստուծի բոլոր և ձորերն: ամենեքեանքս աղա-
ղակեմք՝ խաղաղութիւն զգաստութեամբ, անմե-
ղութեամբ, անբռնութեամբ:»

Կանօնիկոս Մակիդոն հարցուց. «Մինչև
երբ անգլիացիք աչքերնին պիտի դրցեն այս
խաղաղասիրականաց առաջ, պիտի դործենք ան-
միջապէս և տաճիկներին չը թողանք, որ իրենց
թշնամացներն կրկին քրիստոնեայ հայերի
վրայ:»

Պատուելի Դ-ր Բլէյքօր ըսաւ. «Եթէ
տաճիկներին չարգելենք հայ քրիստոնեաներին
մուրեցնել և աղակալել, իրենց աղակալու-
թիւնն մինչև անգամ մեզ պիտի համի: Անգ-
ղիան, ուրիշ երկրների հետ, պիտի օգնեն հա-
ջերին, իսկ եթէ մեր սպասած օգնութիւնը չը
գտանք ուրիշներէ, պիտի միայնակ հայ ազգը
աղակալեք տաճիկներէ: ճանկերից: Մեր պարտը
և պատիւն սա կը պահանջէ մեզմէ, իբրեւ երաշ-
խատը 61-րդ յօդուածին:»

Էդմընդ Բլէյքօր վերապահ և խօսեց այս-
պէս. «Թող Անգլիան գիտնայ, որ սկօլաիայից
զիւն ապտեղ են ուղարկել ասեղաւ, որ Սիւլթան
չուղիք այսպիսի աշխիւ գործէ եւ մնայ: Սկոլ-
աիայիցը թէլէլ Բէրքի կուի մէջ առաջիններն
էին, որ յարձակեցան թշնամաց վրա և միշտ

զիսն է անգլիական նկարիչների մասնագործին,
խնդրելով նկարել Գալատաի և Արգայի դուրսի
պատկերները, որպէս զի ուղարկել Լէյլիաճին՝
հայոց կաթողիկոսի վեհաբանում կարեւու հա-
մար:

VI

«Standard» լրագրին ընտաղաւորով Հայաստա-
նի համար առաջարկեց ընթերցանելի ծրագիրը,
կապած է յայտնում այն քանի առիթով թէ
արդեօք սուլթանը բաւարար ոչ չէ կոնստանդ քիւր-
դերին զինաթափ անելու համար:

V

Վիստալ քաղաքում հրատարակող «Newcast-
le Daily Leader» լրագիրը մի մեծ յօդուած է նուի-
րել Անգլիայի արտաքին ընդդիմախօսութեանը,
որտեղ մի առ մի թուում է այն դժուարութիւն-
ները, որ առաջ են եկել անգլիական քաղաքա-
կանութեան համար: Խօսելով Արեւելքում տեղի
ունեցած դէպքերի մասին, լրագիրը նպատակա-
յայտմար և անխուսափելի է գտնում Անգլիայի և
Ռուսաստանի համեմատելի գործունէութիւնը և չեչ-
տում է, որ այդ արդէն տեղի է ունեցել հայ-
կապի հարցում:

ՌՈՒՍՍԻ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀՆՈՒՍԱԳՈՐԾՆԵՐ

Լոնդոնից ուստաց գործակալութիւնը հետադ-
րում է մեզ հետեւեալը.

«Րօքքերի ընդունեց վեհաժողովներէն դրսի
և պարլամենտի շատ անդամների արտադաւա-
րութիւնը, որոնք եկել էին ուշադրութիւն հրաւի-
րելու թիւրքերի բարբարոս վարմունքի վրա դէպի
յերը:

«Իրէտֆօրում» տեղի ունեցած միտնիզում
Սուրբիւրի հայոց հարցի վերաբերմամբ այն միտ-
քը յայտնեց, որ խօսքերով հասարակ բողոքները
ոչինչ նշանակութիւն չունեն. հարկաւոր էր ոչմի
զիսն. ըսոյք քանի որ դրա համար մենք բաւա-
րար միջոցներ չունենք, հարկաւոր չէ այնպիսի
սպաւնաւորներ կարգաւ, որոնց մենք իրագործել
չենք կարող:»

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մերմէյով կրօնական ծէսով թաղել ձե-
մարմին աղքատ, անտէր աշակերտին, այն պատ-

առաջինն են եղեր քրիստոնէութիւնն արշաւա-
նելու գործում, և այսօր ալ եթէ Անգլիան պար-
տաւոր իւր սուրն գործածել տաճիկների դէմ՝
հայերն աղաւակու, մենք առաջինն պիտի լինինք
թշնամու բանակների վրա յարձակողներն: Յան-
կալի կը լինէր, որ Տաճիկական բանակ բոլորովին
չնչուէր տիեզերքի քարտէղի վրայից:»

Կանօնիկոս Ռէլլըրֆօր ըսաւ. «Թող
տաճիկներն զիմանան, որ եթէ արգարութեանց
ակնմը դնել չեն սիրեր և չեն ուղեր զանոնք
լսել քի ժամանակակից մէջ բրիտանական թըն-
դանութիւնների որոտումներն պիտի լսեն. ոչ մի
պատերազմ սորանից արգարացի չը պիտի
լինի. երթեմք աղաւակեղ զանոնք, որոնք տկար
լինելով չեն կրնար իրենք զլրենք պաշտպանել:»

Փրօֆէսօր Ա. Գալ Բլէյքօր չորսակալ ե-
ղաւ Ռէստմիլիստը դուրսից, որ Արգայի դուրսի
տեղն ժողովի նախադասեց. նաեւ չորսակալեց
նոր կազմած մի ընկերութեան համար, որոյ
նախադասն ինքն դուրսն է. այս ընկերութեան
պարտքն կը լինի հայերն պաշտպանել և զատերի
վրա հակել:»

«Թայմզ» լրագիրը առաջնորդող մէջ կընէ.
«Երէկ գիշեր Մէյթ Զէյմ Զօլի ժողովի մէջ ո-
մանք երկիւղ կը ցուցնէին, թէ «Հայկական
խնդիրն» գուցէ «Արեւելեան խնդիր» ծագեցնէ,
սակայն շատ լաւ կը լինէր, որ «Արեւելեան խն-
դիրն» անմիջապէս առաջ դար և բոլորովին լու-
ծուէր: Հայաստանի Բազմաբնոյց զիւրն չունենա-
լիկ զիւրեք պաշտպանութեան համար, ամենաւա-
րար են, և իրենց իշխանութիւն տալն անկա-
րելի է: Ամենին լաւ բանը կը լինի մի օրինա-
ւոր և լաւ կառավարիչ դնել անդ թէ քրիստո-
նեայ և թէ մահմետական, որն եւրոպական ազ-
գերի առաջ պատասխանատու մարդ պիտի լի-

նի և բարեկարգութիւններ մտցնելով անդ, թէ
հայերն և թէ եւրոպացի կը հանգստանան և

ճառով, որ նա անձնատարարութիւն էր գործել,
Թիւրքիայի հայոց հողաւորականութիւնը, հայիւ մի
քանի օր անցած, կրօնական ծէսով թաղեց մի
ուրիշին, ամն Գէմալօվին, որ նոյնպէս անձնա-
տարարութիւն էր գործել, ըսոյք որը անտէր, աղ-
քատ չէր, այլ ունէր հարուստ ազգականներ, աղ-
ղու միջոցներ (տես Ներքին լուրերը):»

Գեմալօվ քանի օր առաջ արձանագրելով ձե-
մարմին նախկին աշակերտին առանց կրօնական
ծէսի թաղելու դէպքը, մենք հետեւեալ հարցը
տուեցինք.—այդ ինչիցն է, որ կարելի է կրօնա-
կան ծէսով, փառաւոր պատարագով թաղել մի
Մանիին, մի Ալեքսանդրին, որոնք նոյնպէս անձ-
նատարարութեամբ վերջ տուին իրանց կեանքին,
իսկ մի ուրիշին, մի խեղճ, չքաւոր, անտէր աշա-
կերտին անկարելի եղաւ կրօնական ծէսով թա-
ղել նոյնպիսի «յանցանքի», —այն է անձնատար-
արութեան պատճառով:»

Եւ, վերջապէս, եթէ մեր հողաւորականութիւնը
վճռեց աւելի խիստ, աւելի կրօնական լինել,
մերմէյով թաղել ձեմարմին աշակերտին, այդ
ինչպէս եղաւ, որ այդ որոշումը հաղիւ մի քա-
նի օր անցած, նորից ինքը խախտեց իր որոշումը,
և կրօնական ծէսով թաղեց մի ուրիշ անձնա-
տարարին, որի տարբերութիւնը առաջինից միայն
այն է, որ նա աղքատ էր և անտէր, իսկ սա հա-
րուստ և տէր ունեցող:»

Հարցնում ենք, երկուսից որն է ձիւղը, օրի-
նաւորը. որն է համապատասխան եկեղեցու կա-
նօններին:»

Որքան մեզ յայտնի է, եկեղեցին հիմնուելով
այն տեսակետով վրա, որ անձնատարարութիւնը
մեղք է, ընդունում է և այն տեսակետը, որ ա-
ռաջ, իսկեք տէր մարդը երբեք չի դիմի անձ-
նատարարութեան, և այդ պատճառով անձնատար-
արութիւն գործողներին խեղադար համարելով,
թաղում է նրանց, իբրեւ այնպիսի մարդկանց, ո-
րոնց մասաւոր ընդունալովութիւնները բնական դը-
րութեան մէջ չեն:»

Եւ ահա այդ տեսակետից, եկեղեցին երբեք չէ
մերմէյով իր վերջին միտքաւորութիւնը անձնա-
տարար, թաղելով նրան կրօնական ծէսերով, և
միայն աղքատ, եկեղեցու կանօններին անձնաթի-
ֆանտիկոս, և կամ վերջապէս չաճանց հողա-
ւորականութիւնն է, որ անձնատարարութեան հարցը
չինչ է փող կտրելու մի միջոց, և հակառակ
կրօնական հասկացողութեան, թույլ է տալիս ի-
րան մի անգամ թաղել անձնատարարին, իսկ միւս

թէ սուլթանի հասցի ու մուսթերին կը կրկնա-
պատկուին:»

«Դէյլի Թէլեգրաֆ» լրագիրը իւր առաջնորդու-
ղի մէջ այս առիթով կընէ. «Այս յօդուած և
զգրուած ժողովուրդն, որ երէկ գիշեր Մէյթի
Զէյմ Զօլի մէջ այն աստիճան ցատկայարարու-
նեք, վաղակալութիւններ և համակարգներ
ցցուց զայնպիսի խնդիրքի և իրենց վիճակի վրա
պիտի այժմ օտար կառավարութեան, որ իւր
լանդերն ընէ և պարտքն կատարէ հայերն պաշա-
պանելով և իւրեանց տառապանքներին վերջ
դնէ: Տաճիկաց երջանիկ օրերն անցած են, այժմ
ժամանակը եկել է, որ Եւրոպայի հիւանդն պի-
տի մեռնել: Կրկին պատերազմին առանց զինքն
կործանելուց աղաւակեղ, ուսումնական պա-
տերազմի ժամանակ նորին, միւս անգամ իրեն
աղաւակեղեց և այդ անպիտանը մինչև անգամ
իւր խոտմունքներն ու պարտքերն չը կատա-
րենք: Այսուհետեւ անկարելի կը լինի մեզ իւր
խօսքերին հաւատալ: Տաճիկական բանակ պիտի
Եւրոպայի քարտէղի վրայից բոլորովին սրբուի:
Տաճիկաց խոտմունքներն այս անգամ այն թուղ-
թի կտորն չեն արժէր, որոյ վրա մի գրուին,
այս խնդիրքի վերջն կը լինի որ տաճիկաց տկար
և յիւթ տէրութիւնն պիտի վերջանայ ի գահա-
ցումն բոլոր լուսաւորեալ ազգաց:»

«Ռէստմիլիստը» Գաղէթ» լրագիրը իւր առաջ-
նորդողի մէջ կընէ. «Ներ Եւրոպայի 1878-ին
ըսաւ, որ «Անգլիան զփայլել բանակին դարձու-
ցեր է Տաճիկական քրիստոնէից վրա», ամեն
մարդ գանգատեց, թէ չարապանդութիւն էր իւր
ըսածն, ըսոյք երէկ զիւրեղաց ժողովի մէջ տե-
միւ կը ցուցնեն, թէ Եւրոպայի ըսածներն
ուղիղ էին և մի նոյն կերպով երէկ գիշերով
խօսողներն ըսին, թէ «Հայաստանի անգլիու-
թիւններն զփայլել» էին, և այս նկարագրու-
թիւնն չարապանդութիւնն էր, վրան զի Հայաս-
տանի մէջ գաւառներ կան, որ քրիստոնէից հա-

անգամ մերմէյով. համարձակում է մի անգամ
անձնատարարութիւնը սրբադործել կրօնական ծի-
սակատարութեամբ, իսկ միւս անգամ համարում
է այդ անգամ լի մի յանցանք, որի համար կա-
րելի է մարդուն դուրս չարտել եկեղեցուց:»

Եւ այդ միտքայն մի բանի համար, փողի հա-
մար: Որովհետեւ միշտ, երբ անձնատարար հա-
րուստ է, կամ ունի հարուստ ազգականներ, նա
թաղում է կրօնական ծէսով, իսկ երբ նա աղ-
քատ է և չունի ոչ տէր, ոչ տիրական, —նա մերմ-
էյով է եկեղեցուց, իբրեւ պիղծ, իբրեւ անհեղինակ
յանցաւոր:»

Իսկ եթէ մեզ կասեն, որ այդտեղ փողը, հար-
տութիւնը, կտորները դեր չեն կատարում, ոչինչ
նշանակութիւն չունեն, այն ժամանակ մենք կը
հարցնենք.—որեմն, ասեցէք, երկուսից որն է
ընդունում եկեղեցին, թաղել անձնատարարին, թէ
չը թաղել:

Երկուսից որն է օրինաւոր:

Խ. Մ.

ՀԱՆԳՐԱՏ ԹՈՂԵՔ ՌԵՍՈՒՅԻՑՆԵՐԻՆ

Վաղուց է, որ զանազան կողմերից տրուու-
նեք են լուրով «Արարատ» ամսագրի դատարկու-
թեան դէմ, յատկապէս մանկավարժական բաժնի
բացակայութեան դէմ, մանաւանդ որ այդ ամսա-
գրիւ պարտադիր է բոլոր հայ ուսուցիչների հա-
մար: Աւելորդ է ասել, որ այդ արգարացի պա-
հանջները միշտ պահանջ են մնացել մինչև այսօր.
«Արարատ» ներքինը այսօր էլ նոյնն է համա-
րեալ, ինչ որ տարիներ առաջ. փոփոխ է նրա
միմիայն արտաքին տեսքը:

Մինչև ներկայ թաւանը «Արարատ» պատա-
հական խմբագրողները եթէ հասարակութեան
աղաք պահանջներին բաւականութիւն չեն տը-
ւել, դոնէ այլքան համեստ են եղել, որ լուս են
մնացել և իրանց այդ լուրիքները վկայել են ի-
րանց անկարողութիւնը: Սակայն «Արարատ»
ներկայ խմբագրողները իրանց աղիւսութեան, ի-
րանց անկարողութեան մասին լուրիքն պահ-
պանելու համետարարութիւնը անգամ զուրկ են:

Դրան ապացոյց հետեւեալ խօսքերը, որ կար-
գում ենք «Արարատ» ներկայ թաւ ամսա ամսի
համարում. «Շատ ցաւալի կը լինէր, եթէ մեր
ուսուցիչները միմիայն դուս մանկավարժական
յօդուածներ կարդային, որոնց միջոց լուրսեղու
համար նրանք զգաւորաւոր պատրաստութիւն

մար բոլորովին զփոխը են տիեզերքի վրա և
զբաղողաբար մենք ենք այդ զփոխի զոնապահն:»

«Դէյլի Նիւս» լրագիրը իւր առաջնորդողի մէջ
կընէ. «Արգայի դուրսն լաւ կընէր, եթէ Ռու-
սիայ դէմ անախտօ ճառախօսութիւններ չընէր,
զի տաճիկաց դէմ գործելու համար Ռուսիայ օգ-
նութիւնն անհրաժեշտ է մեզ համար: Երէկ գի-
շերովայ ժողովն անկարելի է որ անցողական լի-
նի և բարեբաղդ եղ չունենայ. քրիստոնէից այս-
պիսի անգլիաբար չարապանդներն պիտի անպատ-
ճառ պատժուին, ըսոյք որոնց պատժուին բաւա-
կան օգուտ չը բերեր. այս հարստահարութեանց
վերջ պէտք է դնել: Եւրոպան, որ այս խնդիրքին
մէջ կը ներկայանայ Մեծն Բրիտանիայով, Ֆրան-
սիայով և Ռուսաստանով, պիտի երաշխաւորու-
թիւն ունենայ ապագայի համար և ըստ Գաղա-
տօնի ըսածներն սուլթանի խօսքերն բոլորովին
փուլ են և անհուսաւոր: Անկարելի է խաղա-
ղութիւն և աղաւակութիւն ունենալ Հայաստանի
մէջ, մինչև որ քրիստոնեայ կառավարիչ մը չընա-
րուի, որոյ ձեռքի տակ պիտի լինեն ուստիկա-
նութիւն և զիմաւորականութիւն. անդ հատա-
վի մի վերջնական սահմանադրութիւն, որուն
հետագային ձեռնկարութիւններն տրուի, Տաճ-
կական բոլորովին անկախ:»

Այս նամակը վերջապէսով պէտք է տեսնել,
որ մենք մեր յայտերը ամբողջովին անգլիայացի վրա
չը պէտք է դնենք, քիչ մըն ալ յայտնուի դնենք
մեր ամենամօտ դրացիների վրա:

Համարում է, անգլիացիք դարձաւ սկզբն է վեր
շատ ճառախօսութիւններ ըրեր են արեւելեան
խնդիրների վրա, ըսոյք մինչև այժմ զիմաւորա-
պէս ուսուցիչն են եղել պատերազմողներ և ա-
րեւելեան քրիստոնեաներն աղաւակեղ:

Անկախած, այս խնդիրքն չը պիտի լուծուի ա-
ռանց Ռուսաստանի օգնութեան. իսկ եթէ իրաւ
խնդիրը լուծուեցաւ անգլիայացի ձեռքով՝ այս
ժողովն արդիւնքն պէտք է համարել:

Ն. Ներքինեան

